

S Z E M L E

KORČULAI FILOZOFIKUS NAPOK

A FEJLŐDÉS INTERPRETÁCIÓJA*

A jugoszláv filozófusok opatijai találkozója után, valamint a háromnapos dubrovniki nemzetközi filozófiai symposion után, Korčulán június 28-ától július 10-éig, a Jugoszláv Filozófiai Szövetség szervezésében, nyári szociológiai és filozófiai szemináriumot tartottak. Az elképzelések szerint a nyári iskola hagyományossá válik majd — már most tervezgetik a jövő évi programot —, s erre, ahogyan az ideai eredmények is bizonyítják, megvan minden alapvető és pozitív lehetőség. Az ideai terv szerint a szeminárium összefoglaló témakörét *az ember, a társadalom és a fejlődés* általános, majd konkretizált problémája, egymás közötti viszonya, történelmi hatása, a művészetekre és a természetre kiterjedő vetülete határozta meg.

Az előadók közül a szeminárium munkájában részt vett Erich Fromm a Mexico City-i egyetem tanára, Lucien Goldmann, a neves francia marxista, John Somerville, az ismert amerikai filozófus, Meyer professzor, amerikai szociológus; a jugoszláv szociológusok és filozófusok közül pedig Rudi Supek, Gajo Petrović, Danilo Pejović, Mihajlo Marković, Predrag Vranicki, Vojin Milić és Josip Županov.

Az előadók egymástól függetlenül választották meg előadásuk problémakörét, természetesen úgy, hogy az nem mozdult ki — alapjelentésével — az összefoglaló témakörből. A fejlődés fogalmának filozofikus meghatározása, a fejlődés fogalmának történelmi alkalmazása, a fejlődés általános értelemben vett érvényességének kérdése, a szabadság, az igazság, az alienáció idevágó vetülete, a demokrácia és a regény** problémája, a művészetek és az idő kérdése — ezek azok a problémák, melyeket felvetettek az előadók. Mi, anélkül, hogy teljes rendszerezésre törekednénk, jegyzeteink alapján megkíséreljük a problémák felvázolását, de nem igyekszünk azokat kritikailag is megvilágítani.

* Ez az írás nem követi az élő szó rendszerét. Az egymással nagyjából összefüggő gondolatokat közli az előadások közben készített jegyzetek alapján. Tévedésre joga van.

** Lucien Goldmann szolt a regény problémájáról. Mivel az előadás rövidített írásos jegyzetét majd folyóiratunkban közöljük, tetteit ebben az írásban nem használtuk fel.

Feltűnő az, hogy bizonyos problémákban az előadók nagyobbbrészt egyetértettek:

— az emberi fejlődést csak a történelmi időben lehet elképzelni, azon kívül, s az mellett nem létezik (*Danilo Pejović*);

— a fejlődés emberi lehetőség (*Gajo Petrović*);

— a művészetekben nem beszélhetünk olyannemű fejlődésről, mint a tudományokban, mely arra hivatott, hogy új igazságokat tárjon fel (*Predrag Uranicki*);

— a történelemben a fejlődést mindig meg kell különböztetni a mechanikus haladástól (*Danilo Pejović*);

— a szabad ember — a gyakorlati ember — a fejlődés mércéje (*Gajo Petrović*) stb.

Ezek az alapvető tételek azonban — bár a filozófusok nagyobbbrészt megegyeztek — nem jelentenek semmiféle végső igazságot; ezek azok a momentumok, melyeket többé-kevésbé mindannyian szem előtt tartottak, amikor a fejlődés problémáit kutatták. Végső megegyezésre nem került sor, mert a szeminárium célja nem az, hogy egységes álláspontot fejlesszen ki, hanem az, hogy a vélemények harcával a problémákat több irányból világítsa meg.

Megállapították, hogy a fejlődés fogalma az egyik legújabb filozófiai fogalom: a fejlődés fogalmának gyökereit a kereszténység filozófiájában fedezhetjük fel először (Szent Ágoston feltételez bizonyos fejlődési vonalat a pogányságtól a civitas dei-g; ezt a fejlődést, Ágoston szerint, a látomás garantálja. — *Danilo Pejović*). Ugyanakkor rámutattak arra is (*Mihajlo Marković*), hogy a fejlődés fogalmának bizonyos elemeit felfedezhetjük már a görögök filozófiájában is, de mindenesetre nyilvánvaló Senecánál egy képzet a fejlődésről — az ismeretek és a tudás növekedése —, azonban ő még mindig a ciklusokban hisz.

A felszabadulás fogalma alatt tudjuk összegyűjteni mindazokat a momentumokat, amelyeket a történelem folyamán a fejlődés fogalmáról mondtak. A szabadság valamtól, a szabadság valamiig feltételezi a felszabadulást, és ez jelenti a fejlődést. (*Mihajlo Marković*).

Más szempontból tárták fel ugyanezt a problémát, amikor meghatározták, hogy Rousseau-tól errefelé állandósult a kételkedés a fejlődésben. A kérdés minduntalan akörül forog, hogy affirmáljuk-e, vagy elvetjük a fejlődést. (*Gajo Petrović*).

Rámutattak a haladás két legmegbízhatóbb pontjára (honnan-hova; kezdet-befejezés), s közben lényesen elhatárolták a *fizikális időt* a *történelmi időtől*, mert az elhatárolás, mert az egyenletesen ütemezett fizikális idő kontinuitásában és egyértelműségében a fejlődés kritériumainak felületén mozog — az emberen kívül —, ellenben a történelmi idő, sűrűbb és ritkább eseményszakaszaival mindig határozottabban közelíti meg az ember világát. A történelmi idővel feltételezett, nem az ember tudata mellett is érvényesülő haladás éppen a sű-

rűbb és ritkább esemény-szakaszok váltakozásával nyeri el lényegesebb attributumait. Mindig lényegesebb a sűrűbb események sora, mert az (forradalmak) előre meghatározza a további mozgást, tehát a ritkább események sorát. Bizonyos értelemben tehát a történelmi időt a fejlődés kritériumává tehetjük, a történelmi idő alapvető tényezője, eleme az ember, tehát a fejlődése is az. Az embernek meghatározott mozgása van a történelmi időben. (*Danilo Pejović*).

A fejlődés mindig egy ponthoz való közeledést, közelebb jutást jelent. (*Gajo Petrović*) A történelmi fejlődést felfoghatjuk mint kvalitást és mint kvantitást is. A fejlődésben a végső cél, a végső érdek feltételezi a múltat — a jövő a múltat —, ellentétben a kronológikus, időrendi fejlődéssel: a végső cél határozza meg a történeteket visszamenőleg. Minden, ami itt történik, a jövőtől függ, de ugyanakkor feltételezi a jelent is — a jövő a jelen mozgását —, éppígy a közvetlenebb jövőt is, az eltolódásokat is. A múltat a jövővel határozzuk meg; a történelmi fejlődés ilyenképpen a jövőtől a múlt felé halad, hogy megalkothasson egy bizonyos képzetet a közeledésről, a közelebb jutásról. (*Danilo Pejović*) A haladó mozgásnak mindenesetre egy eszményi pontjának kell lenni, ahol befejeződik. Nélküle képtelenség fejlődésről szólni. (*Gajo Petrović*)

Ez a meghatározás azonban — Gajo Petrović következtetett így — lezártnak tekinti a fejlődést. Ez természetesen ellentétben áll a dialektika alapvető jelentésével. A megoldás:

A haladó mozgás — a fejlődés — magába zárja a lehető célok elérését és kialakulását, ugyanebben az irányban azonban, egyidőben a célok elérésével valami új lehetőséget feltételez, a további lehetőségét, a távolabbi célok elérését. A célok elérése mindig magában tartalmazza a továbbit, a távolabbit. (*Gajo Petrović*)

Vajon ez a meghatározás azt jelenti-e, hogy a fejlődés kényszerű, kötelező?, tehát a végtelenbe terjed?

A végtelenbe terjedő jövőről tett megállapítások — a valláson kívül — semmiféle tudományos megalapozottságon nem nyugszanak. A végtelen fejlődés a jövőben nem kényszerű, nem kötelező. Mégis feltételezhetjük az univerzális fejlődésnek bizonyos princípiumait. Létezik valami reális alapja az univerzális fejlődésbe vetett hitnek: a történelem mozgásait mindig az ember teszi fejlődéssé. (*Mihajlo Marković*) Az a kérdés, hogy a fejlődés kényszerű lehet-e magában foglalja azt a kérdést is, hogy a fejlődés vajon történelmi tény, s ez már feltételezi azt, hogy lehetséges-e. (*Gajo Petrović*) Ha a fejlődés célpontját a végtelenben határozzuk meg, akkor feltételeztük a végtelen mozgást is. (*Danilo Pejović*)

E meghatározások után bizonyos értelemben elfogadható Gajo Petrović következő tétele: a jövő szempontjai szerint éli át az ember a jelent és interpretálja a múltat.

S itt vált világossá, hogy mennyire lényeges a fejlődés és a visszafejlődés viszonyának megvilágítása.

Kétségtelen, hogy az egyik alapvető probléma a visszafejlődés és a fejlődés viszonyának és jelentésének fel-

mérése. Néha a visszafejlődést is fejlődésnek vehetjük: az összetettebb megoldásoktól az egyszerűbbek felé — ez az egyszerűsítési folyamat egyúttal, mint emberi lehetőség, fejlődést jelent, a dolgok, a tárgyak felmérése következtében azonban az egyszerűbb felé haladás mindig visszafejlődés. Az, hogy vajon fejlődésről vagy visszafejlődésről van szó, mindig a szóbanforgó jelenségektől függ: a két irány elválaszthatatlan egymástól. (*Gajo Petrović*)

A fejlődés történelmi tényező, de egyidőben az a visszafejlődés is. (*Gajo Petrović*)

A visszafejlődés az az alapvető tényező, mely felett el kell gondolkodni, különösképpen abban az esetben, ha szem előtt tartjuk Marxnak azon tételét, hogy a fejlődéssel növekszik az elidegenülés is. A fejlődés visszafejlődés nélkül kétségtelenül nem történelmi tényező, s legkevésbé sem kényszer. A fejlődés mégis lehetséges. (*Gajo Petrović*)

Külön problémaként vetődött fel a fejlődés kérdése a művészetekben. Legtöbbet Predrag Vranicki idézte ennél, s ő tette fel az alapvető kérdést:

Lehetséges-e a fejlődés a kultúra minden szférájában?

A művészet az élet felépítését a maximumig viszi. A művészetekben csak akkor lehetséges a fejlődés, ha azok eredményeit mint megismeréseket fogjuk fel — ez az álláspont azonban téves. A művészet a társadalmi felépítéstől függ — a társadalom mozgása szerint változik a művészi kifejezés is, ez a változás azonban nem mindig egyértelmű a fejlődés alapvető kritériumaival. Mégis feltételezhetünk bizonyos fejlődést a művészetekben is — lényeges azonban, hogy azt ne az összehasonlításban fogjuk fel. Semmiféle automatizmus nem létezik az emberi kultúrában. (*Predrag Vranicki*)

Képtelenség, legalábbis a filozófiában, elválasztani az erkölcs, a művészet, a gazdaság fejlődését. A fejlődés mindig valami dinamikus mozgást feltételez. (*Lucien Goldmann*)

A kultúra nem a holt értékek összessége. A kultúra állandó mozgást jelent. A kultúra, ha kultúra, akkor haladó. (*Gajo Petrović*)

Ha a művészetek fejlődéséről beszélünk, akkor meg kell különböztetni az esztétikust az alkotótól. Fejlődésről a kifejezési lehetőségeknél beszélhetünk. A kreatív alkotás területén létezik tényleges fejlődés. (*Rudi Supek*)

A művészetnek, ellentétben a tudománnyal, nincs kumulatív jellege — első pillantásra nehéz fejlődésről beszélni, elsősorban azért, mert nem létezik valami általános megállapodás, mely szerint fejmérhetnénk a művészi alkotásokat. Képtelenség úgy szólni a fejlődésről a művészetekben, mint egy bizonyos fokozat túlhaladásáról; csak a művészi lehetőségek határainak kiszélesítése és elmélyítése értelmében beszélhetünk fejlődésről a művészetekben. (*Mihajlo Marković*)

A részletkérdések megvilágításánál is érdekes megoldások jelentek meg, azokat a problémákat is érintették az előadók, melyek nem tartoznak szorosan a fejlődés fogalmának s a felvetett alaptémák határai közé, bár kétségtelenül elmélyíthetők, kiszélesíthetők a fejlődés problematikáját. Az előadások, mert nem előre benyújtott írásos tézisekben, inkább improvizáción (a megengedett eklektikussági határokon belül) alapultak, alkalmat nyújtottak arra, hogy ezeket a problémákat, melyek jelentőségüknél fogva meghaladják a mellékesség határait, mind az előadó, mind a vitázók, részleteiben is körvonalazzák. Mi csak néhányat említünk meg:

Az ember mint gyakorlati lény és mint történelmi lény egyet jelent. (*Danilo Pejović*)

A gyakorlat az igazság kritériuma, ellenben, mert Marx meghatározása szerint az ember *praxis*, a gyakorlat nemcsak az igazság kritériuma, hanem maga az igazság is. (*Danilo Pejović*)

A szabadságot ontologikusan így fogjuk fel: az embernek, lehetőségei szerint, szabad transzponálnia a világot. (...) A szabadság elsődleges a kényszer fölött. (*Danilo Pejović*)

A dialektikát a meglévő kritikájára használjuk fel, s nem az új konstruálására. (*Danilo Pejović*)

A demokrácia — a társadalmi és az egyéni élet modusa, melyet az egyéni fejlődés növekvő lehetőségei építenek ki minden ember számára, az emberi élet minden viszonya között. (*John Somervill*)

Az alienáció az emberi fejlődés ellentétes kritériumait jelenti. Tehát nem lényeges, hogy a fejlődésben valami szigorú harmonikusság legyen. (*Gajo Petrović*)

A marxizmus alkotó-humanizmus. (*Gajo Petrović*)

Egy alkotás önmagában még nem kötelezően haladó vagy regresszív. (*Lucien Goldmann*)

Abban a pillanatban, mikor az antik filozófia a globális felé fordul, megjelennek a misztériumok, tehát a filozófiai gondolat önmaga dekadenciájába jut, ez azonban, a fejlődés kritériumai szerint, nem mindig regresszív. (*Rudi Supek*)

Az alienáció és az elidegenüléstől való felszabadulás sokszor a hátunk mögött történik. (*Rudi Supek*)

Az elidegenülés nem valami egységes folyamat. (*Predrag Uranicki*)

A társadalom a cselekvésen alapszik — csak az egyén képes arra, hogy cselekedjen. (*Uojin Milić*)

A történelmet olyan folyamatként kell felfogni, melyben az alienációnak újabb formái jelentkeznek, a meglévők elyengülnek, vagy eltűnnek. (*Predrag Uranicki*)

Mindezek a gondolatok néha közvetve, néha közvetlenül a fejlődés problémáit — úgy, ahogyan azt a korábbi nyári szemináriumon felvetették — világították meg; ebben a pillanatban inkább mint elejtett megjegyzések hatnak, de — tekintet nélkül arra, hogy alaposabb elemzés után megállják helyüket, vagy sem — e tíznapos szeminárium érdekes árnyalatait jelentették, s talán az írott szó konstellációjában is megőriznek valamit eredeti frissességükből és közvetlenségükből. (*B. J.*)

EMLÉKKIVETÉS FORMABONTÁSSAL

Vámos Imre: NÉVADÁS (elbeszélések), Magvető, Budapest 1962

„Velem estek meg, én láttam, én tapasztaltam, én éltem át mindazt, amit leírtam, nekem kellett tehát elbeszélnem” — vallja Vámos Imre az előszónak szánt Magyarázatban.

A *Névadás* című elbeszéléskötet afféle névjegye, bemutatkozása Vámos Imrének, a tizennégy évi emigrációban élt írónak. Az emigrációs élet mozgalmasságának, nehézségeinek színes és megrázó galériája ez a mű. Rengősen érdekes problémája közül csak egyet, a formabontással szeretnék foglalkozni.

„Komplett” könyvet ad kezünkbe Vámos Imre. A nyolc elbeszélésen kívül bevezető Magyarazattal és utószónak szánt magyarázó, felfedő Jegyzetekkel együtt jelentette meg a kötetet. Esetünkben a Magyarázat a fontosabb. Megmagyarázza a kötet címét, de hosszan időz az elbeszélések formabontó jellegénél is. A ziláltságot, az ismétlődéseket, a szaggatottságot jogosan a „lélek bensejében végbemenő hasadásnak”, a lélek dokumentumának tartja az író. A környezet idézi elő az elbeszélések formabontását; a társadalom bomlása kifejeződik a forma bomlásában, vallja helyesen Vámos. A „homo sapiens” és a „homo practicus” különválásának, de együttlétének kettősségén alapul egy-egy elbeszélés kettős vonala.

A kötet címadó novellájában, a „Névadás”-ban írja a szerző:

„Felbomlott az emberben az összhang, eltorzult a régi forma, megváltoztak a szabályok, új helyüket keresik a hasznos végtagok.”

Ez a felbomlott összhang kellene hogy sajátos ismérve legyen a *Névadás* elbeszéléseinek. A törekvés azonban csak „A múvi szkegyul”-ban sikeres, a „Névadás” mellett. „A gáz” címűt maga Vámos Imre fosztja meg ettől a „közös” jegytől, amikor szándékosan ragaszkodik az „elbeszélés szabályos felépítéséhez, mert a képzelet elkalandozása megbontotta volna az esemény drámai fonálát.” Minden bizonnyal a belső követelmény alapján ez a „legkerekebb” alkotás a kötetben, noha nem lett volna feltétlenül szükséges megbontani a gyűjtemény elképzelt „egységét.” „A kabát” „drámai fonala” sem bomlott meg a formabontással, a „klasszikustól” való eltéréssel.

Említettem, hogy „A múvi szkegyul” esetünkben a legsikeresebb alkotás. Stiláris fogásokkal duzzaszt fel benne az író egy mondatba zsugorítható „tartalmat”, fejez ki egy hangulatot, életerzést. Egyes kifejezések, mondatok ismétlésén kívül az aki és hogy kötőszókkal bevezetett tárgyi és alanyi alárendelt mondatok halmozásával izzást, lüktetést, tényleges lelkiállapotot demonstrál:

„Miért vetem ki őt, a szolgát, a nyomorultat, ezt a sovány, sápadt arcú végrehajtót, aki nem bírta elviselni a néger zenét, aki két üveg sört vitt haza aldatóul a Scheidegggartenből, akit idegesített a csontos végtagok döngése a falon, aki dühöngött a takarító-lányra, aki gondosan beállította az ébresztő-órát, aki hajnali négykor kelt, aki legkopot-tabb ruháját öltötte magára, aki legalább negyven kilométert gyalogolt aznap — a munka egyéb fizikai megerőltetéseiről nem is beszélve —, aki lelkiismeretes ember volt, aki szorongva indult le a lépcsőn a néma, hideg, téli éjszakába...”

vagy:

„Gáspárban természetesen nem gyülemlet-tek efféle aggályok, neki csak az volt fontos, hogy munkáját legjobb tudása szerint elvégezze: hogy hazavigye két üveg sörét a Scheidegggartenből, hogy pontosan beállítsa az ébresztőórát, hogy hajnali négykor keljen, hogy legkopottabb ruháját öltse magára, hogy legyalogolja a negyven kilométert (a munka egyéb fizikai megerőltetéseiről nem is beszélve), hogy induljon le a lépcsőn, ki a néma, hideg, téli éjszakába, és hogy mindennapi kenyerét megkeresse.”

Ezek az ismétlődések, az egyes mondatok szerkezeti felépítésének variálása még akkor sem öncélú Vámos prózájában, amikor a zene forrágatában elveszik az értelem, amikor a szédülést érzékelteti, a ziláltságot, a kétségbeesést, amikor a szöveg a zene kedvéért íródik:

„Nem csoda, ha Gáspár hivatásos kollégái elégedetlenek voltak a munkájukkal, Mr. és Mrs. Fájnnal és a telepeseikkel. Nem csoda, ha a telepések is elégedetlenek voltak Gáspár hivatásos kollégáival, a munkával és Mr. és Mrs. Fájnnal. És érthető, hogy Mr. és Mrs. Fájnnal is elégedetlen volt a telepeseikkel, a munkával és Gáspár hivatásos kollégáival.”

Mindez csak a „Névadás”-ban és „A művi szkegyul”-ban ily sikeres, noha ide is becsúsznak lapos, közhelyszerű szakaszok, mondatok, szókapcsolatok:

„Közben azonban a kutya fölrepült az égbe, közben az ember kitekintett a világűrbe; közben az ember önnön erejéből elintézte, hogy nemcsak feljut az égbe, de vissza is tud onnan térni. Közben valóban barátainkká váltak a jámbor csillagok.”

A többi elbeszélésben inkább az események gazdagabb asszociációin alapuló sokrétűségével együtt az egység meg-bomlása is más jellegű lesz. Egy-egy szó, szereplő, objektum, gondolat vagy emlékfoslány nyomán egymást átszövő epizódokra töredeznek az elbeszélések. Ez a módszer közelebb áll ugyan a prousti teasüteménnyel induló for-

mabontáshoz, de távolodást is jelent a *Névadás* Magyarázatában megfogalmazott összhangbomlás megvalósításától, ugyanakkor, ez önmagából következik, a belső feszültség, a ziláltság, mondhatnám: az átélés felbomlását is eredményezi.

Ezért szólhatok a *Névadás*ról, amit szerzője — „külföldi életem lezárult” — magából kidobott utolsó emlékének, mintegy léghajójában levő ballasztjának nevez, mint nem minden szempontból egyenesvonalú, következetesen végigharcolt és végigvezetett kötetéről, mint a Magyarázat után valamelyes csalódásról, formai hitehagyásról és az ebből következő hibákról, devalválódásról.

Vámos Imre érdekes könyve természetesen számos más szempontból is bonckés alá vehető, hiszen a „születés és a halál kifeszített pályája között” levő menetrendszerű állomásoktól: járás, beszéd, katonaság, házasság, éppen szokatlanságával, kiszámíthatatlanságával, előre nem látott „állomásként” különbözik és jelent rendkívüli, Vámos életében gazdag, kamatoztatható írói, emberi élményt.

Vámos Imre prózai nyelve a kibicsaklások — „nemcsak egy nyelvet beszélnek, de egyféleképpen gondolkodnak is” („A kabát”, 75. o.) — ellenére izgalmas, eleven. Érdeklődéssel várhatjuk további munkáit.

(G L)

A RIPORT ÉS A REGÉNY HATÁRÁN

Bárány Tamás: *IRATLAN TÖRVÉNY* (regény), Magvető, Budapest 1962

Izgalmas olvasmány Bárány Tamás könyve, az *Iratlan törvény*. Izgalmassá teszi a riportszerűség, az ügyesen és avatottan bonyolított szálak egymásra tolt, egymást átszövő epizódok váltakozásában a szokványos keret — a kettős bírósági tárgyalás — is színt, élénkséget kap. Olvasmányos könyv. S ezen mozgalmasságban lényeges etikai kérdést — talán kérdéseket — kíván elénk csempészni az író A boldogságot eredményező szerelem mindkét hidrafejének nélkülözhetetlen megléte és szükségessége mellett tör lándzsát, konkrét (erről még külön kell szólani) személyekkel és történetekkel dokumentálva önmagát. A fejjel és szívvel szeretni kérdése a regény központi problémája. A „főszereplő”, Gönczöl Ilonka életén keresztül demonstrálódik mind a fejjel, mind a szívvel való szeretés útja, fontossága, a szerencsétlenséget az jelenti, hogy e két tényező nem együtt jelentkezik, hanem külön-külön. Az „osztódás” már tönkreteszi Ilonka életét. Amikor Horváth Laciban mindkettőt megleli, akkor, már ő is tudja, hogy késő, hisz mögötte elhibázott életek

— Szereda Károlyé, Rahács Gyurié, Gönczöl Ilonka édesanyjái — sorakoznak.

Rahács Gyurit, a félelmetes futballcsatárt csak a szívével tudja gyermekien, őszintén szeretni; Szereda Károlyhoz, az agglegényhez, az idős művezetőhöz pedig csak az értelem köti. Az első őt csalja meg, hagyja cserben, gyerekekkel a méhében, az utóbbit pedig ő kénytelen megcsalni, s a sikkasztás, a bíróság és a főmlöc sirlalmas útjára viszi. Huszonkét éves fejjel tönkretett és induló életek kapcsolódnak hozzá, határozzák meg sorsát, életútját. Amikor Rahács Gyuriba kötött bele, akkor Ilonka vétkezett, amikor pedig őt Szereda Károly, az intelmek ellenére is feleségül veszi, akkor a férfi vétkezik. A középccsatár kalandnak, alkalomnak tartja, Ilonka csinál, rabnőt magából, a művezető pedig megkötni szeretné, önmagához láncolni — ugyancsak rabnóvé teszi, „mint egy keleti kényúr... kilencszázhatvanban. Budapesteni! Pfuj!” A „fölkelni, enni, dolgozni, lefeküdni, fölkelni, enni, dolgozni, lefeküdni”-szerű szürke és unalmas élettől, a „modern” raboskodástól szeretne megmenekülni, a szűkös, bénító keretek közül akar kitörni, és érzi, hogy ezt csak Horváth Lacival közösen tehetné meg, mert szerelmük kölcsönösen az értelem és az érzés kettős kapcsolatán alapszik, de másfél évvel megkéstek, mindketten. Ilonka értelmével, a börtönbe jutott Károly mellett kell hogy maradjon, várjon rá kitartóan, talán idővel majd a szívével is megszereti ezt a férfit, és akkor boldog lesz.

Mindez olvasmányos, dinamikus kivitelezésben kerül az olvasó elé. Olyannyira mozgalmas az egész mű, hogy az erkölcsi problémák mélységének és élességének rovására megy a riportszerű dinamika, amely Bárány Tamás regényét jellemzi. Az író kénytelen kompromisszumba menekülni az eszköz és a cél elválaszthatatlan kettősségében. A megalkuvás a céltól az eszköz felé löki az írókat. A nő és a férfi egészséges kapcsolatát feltételező és szabályozó etikai kérdéseket az alaposabb kidolgozás helyett csak érinteni, vázolni képes a szerző. Ebből egyenesen következik, hogy Bárány Tamás, az író állásfoglalása nem érződik, és krónikássá, riporterré válik. Alakjainak cselekedetei a vázlatosság következtében nem minden esetben indokoltak. Ehhez kétségtelenül hozzájárul egy-egy rész külön, önálló erős színezése, amely ezért a következő, gyengébben sikerült részhez nem simul szervesen, az elsőben történtek nem a következő rész előzményei, túlnövik, elhomályosítják ezt. Amikor a csapatárnak ismert Ilonka és a futballista Rahács Gyuri szerelmét írja le Bárány Tamás, akkor a színes riportok minden „ékkességével” igyekszik változatosnak és gazdagnak mutatni ezt. A könyv méretei és értékei között ez olyannyira sikeres, hogy Ilonka Szeredánévá válását nem érzem megindokoltnak, megokoltnak, még ha a közeledő szégyen elkerülése miatt is kénytelen az idős művezetőhöz menni feleségül, még ha Ilonka édesanyja sürgetése is állandóan ott kísért a sorok között: „Hát mire vársz? Az idő rohan! Értsd meg, apa kell a gyerekeknek, mielőtt meglátszik rajtad a szégyen!”

A részek erejének váltakozásában veszítenek konkrétságból, erejükből, kontúrjaikból a regény szereplői, kivált Gönczöl Ilonka.

Külön regénybéli súlyponti problémának tartom Szereda Károly sikkasztásának indokoltságát. Törvénytelen úton igyekszik pénzhez jutni, hogy magnetofont vásároljon, hiszen ezzel otthon tarthatná feleségét, mert amikor Horváth Laci lakásán meglepte őket, akkor is magnetofon szólt, forgott a kisasztalon, — s lám, Ilonka boldog volt. Bárány Tamás „bűne”, hogy átvette és magáévá tette Szereda Károly tévedését, s e tévedést továbbvitte, Ilonkával is elhitette, hogy csak a magnetofon hiányzott a boldogsághoz. Gönczöl Ilonka szinte megindult attól a nagy jóságtól és ragaszkodástól, hogy a férje őerte még sikkasztani is képes. (!) Belátja, hogy nem vetheti el magától, hogy nem törölheti ki életéből. Holott Ilonkát Horváth Lacihoz nem a magnetofon kötötte, holott férje, Szereda Károly jóságáról és ragaszkodásáról már előbb is meggyőződhetett, és meg is győződött. Ilonka boldogságához az értelemmel való ragaszkodás mellett nem a magnetofon duruzsolása hiányzott, hanem az érzés, a férje iránti teljes — fej és szív — szerelem. Ezt ilyen „olcsón” mégsem valósíthatta, adhatta meg a szerző. Ezzel Ilonka egészséges, jogos követelései, felfogása, érzései válnak hamissá, jogtalanná, — mímeltté.

Nem véletlenül említettem már néhányszor a mű riport ízét, de az olvasmányosság mellett a felszínesség, a vázlatosság, a részek kiegyensúlyozatlan viszonya, a tévedésen alapuló befejezés is ebből származtatható.

(G. L.)